

Chestia evreiască

Studiu social

de

ST. ANTIM

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2009 01715

București

„Librăria Nouă“, Carol P. Segal

Calea Victoriei No. 78

Prețul Lei 1.50

360858

Chestia evreiască

Studiu social

de

ST. ANTIM

BCU Cluj / Central University Library Cluj

București

„Librăria Nouă“, Carol P. Segal

Calea Victoriei No. 78

Chestia evreiască

I

Ce este chestia evreiască la noi?

* * *

Plutarch relatează că în zilele marelui Pericle Atena a trecut printr'o mare nenorocire. O secetă catastrofală uscaser ogrorul Aticei și al mânănoasei Chersoneze, singura colonie ateniană de atunci. Foametea cea mai cumplită amenința mândrul popor atenian.

Regele Egiptului, vestit prin anume trimiși, s'a milostivit de cetatea Înțeleptei fecioare și a trimis în dar «cetățenilor atenieni» 14,000 medimne de grâu. Din nenorocire însă grâul faraului nu-i putea îndestula pe toți, căci numărul cetățenilor era mult mai mare. Ca să-și asigure medimna lor de grâu, mai marii cetății

au recurs la o infamie: archonții au propus și beleuții au votat o lege, în puterea căreia au fost declarați cetățeni adevărați numai cei născuți din tată și din mamă atenieni. Cum însă imensa majoritate a acestui neam de marinari — poporul de jos — obicinuia să-și aleagă nevestele dintre frumoasele Pontului și sprincenatele Georgiei, numărul cetățenilor, și așa destul de redus, a fost scoborât atunci la 14,040, adică exact la atâția câte medimne de grâu aduseseră pântecoasele corăbii ale egipteanului.

Neapărat, după trecere numai de un an și de îndată ce hambarele Atenei au cunoscut vechiul lor belșug, s'a revenit asupra rușinosului decret, care izbea mai cu seamă pe cei nevoiași. Toți cei scoși ca nevrednici din cetate, au fost găsiți admirabili patrioți și pe deplin demni să figureze din nou pe listele adevăraților cetățeni atenieni . . .

* * *

Și evreii dela noi au fost îndepărtați dela medimna lor de grâu pentru cuvânt că nu sunt născuți din tată și din mamă atenieni; în realitate însă ei au fost goniți din cetate pentru că și în

țara românească este — și poate că va mai fi încă multă vreme — ceva de împărțit. Grâul faraonului egiptean este pentru noi munca de robi a peste șase milioane de țărani, muncă grea pe care și-o împart de veacuri cele câteva sute de ar-chonți, de beleuți și de heliaști ai noștri. Ches-tiunea evreiască a născut la noi din nevoia pe care a simțit-o clasa suprapusă de-a îndepărta pe evrei dela participarea directă și din plin la această muncă. De-aceia să nu se creadă că-i o simplă coincidență împrejurarea că în faimosul articol 7, care drămuiește împământenirile, s'a înscris și prohibițiunea pentru «străini» de a posedea imobile rurale și tot de-aceia singura in-capacitate *civilă*, de care sunt izbiți evreii la noi e că nu pot locui la țară.

De aceia, ori cât de paradoxal și de absurd ar părea la prima vedere, cu toate acestea ches-tia evreiască — deși socotită în genere ca o pro-blemă a orașelor — nu e în realitate decât una din multele fețe ale problemei agrare. Chestia țărănească are la noi o importanță atât de mare încât cōvârșește toate celelalte probleme sociale. Chiar trecerea societății românești dela alcătuire medievală la așezarea ei de azi, s'a

făcut tot sub înrâurirea problemei agrare și în directă legătură cu una din fazele ei, — în legătură cu faza dela 1864.

În adevăr, actul care a rupt vechiul nostru așezământ social, sau mai exact actul, care a dărâmat Statul feudal, a fost fără îndoială reforma agrară a lui Vodă-Cuza. Ea a însemnat introducerea stării celei noi de lucruri în țara românească. De pe urma reformei dela 1864, boierimea noastră n'a păgubit nimic materialicește, cum în genere se crede azi. Ba dimpotrivă, bănește vorbind, ea a câștigat și încă foarte mult. Dar dacă din punct de vedere pecuniar, actul dela 1864 a fost favorabil boierilor, apoi din punct de vedere politic și social, el le-a fost nefast, căci Vodă-Cuza și Mihail Kogălniceanu, declarând proprietatea solului absolută, au declarat-o în acelaș timp și liberă. Adică au desființat toate acele artificii ale legii, cari proteguiau pe boeri chiar împotriva propriilor lor păcate și cari constituiau în acelaș timp și privilegiile lor de clasă. Pământul odată liber și ușurat de toate șerbirile medievale, a permis aceea concurență aprigă, care s'a deslănțuit pretutindeni în țările apusului, odată cu dărâmarea

feodalismului. Vechea noastră boerime, care deținea pământul în virtutea unor însușiri cu totul altele decât cele de natură economică, a scăpat repede din mâinile ei moșiile părintești, prăvălindu-se în mijlocul acelei uriașe erupții de vicii de tot felul, întocmai ca vechea nobilime a apusului.

Ion C. Brătianu și-a dat seama de procesul cel mare de descompunere și de primenire socială ce avea să înceapă și a înțeles să se folosească de dânsul. Prin mijlocirea băncilor și a creditelor, anume înființate de liberali, el a înlesnit măcinarea și trecerea vechei proprietăți boerești în mâinile oamenilor celor noi cari i-au devenit toți partizani politici și au constituit în acelaș timp și o puternică pătură socială, în stare nu numai să dispute, dar încă să smulgă guvernul din mâinile, acum slăbite, ale vechei protipendade. Această nouă clasă socială, proprietarii de Credit rural, stăpânesc și azi țara românească în mod absolut și exclusiv.

În cărțile de drept constituțional se cetește fără curmare că Statul ar fi guvernarea tuturor prin toți. Asta e teoria și încă o teorie exagerată mult. În realitate însă n'a existat niciodată

un asemenea Eldorado, visat de autorii de cărți juridice. Statul a avea este guvernarea unei clase sociale prin ea și pentru ea. Clasa socială, care a confiscat la noi puterile Statului, este pătura burgheză de mari proprietari, ajunși în stăpânirea solului după 1864. Sistemul nostru electoral a fost în așa fel combinat încât majoritatea cea mare a Camerei și aproape întregul Senat sunt alese de către acești mari proprietari și dintre dâșii. Cele trei colegii electorale, ale noastre, constituiesc de fapt o confiscare aproape pe față a puterej legiuitoare de către o pătură socială restrânsă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Aceasta e caricatura de Stat capitalisto-modern, — Statul agrar — pe care mâinile abile ale lui Ion C. Brătianu l'au ridicat pe ruinele caricaturei de Stat asiatico-feodal, răsturnat la 1864 de Vodă-Cuza.

Or, e foarte firesc lucru ca un asemenea Stat, clădit pe o astfel de temelie strâmbă și nedreaptă, să nu poată dura la infinit. Adevărul e că în cursul vremei — datorită în deosebi repedei creșteri a populației țării — Statul agrar, statornicit de Ion C. Brătianu, a început să se clatine și să fie amenințat de unele spărturi,

prevestitoare de ruină; iar toată străduința și întreaga politică a păturei noastre guvernante sunt puse în serviciul prelungirii, fie chiar artificială, a existenței Statului agrar. De aici, din această năzuință de a pune stăvilă progresului societății românești, în folosul unei pojghițe foarte subțiri a ei, au luat naștere toate problemele sociale dela noi, — dar a născut mai cu seamă chestia evreiască.

* * *

În adevăr, pericolul cel cu adevărat mare, care amenință din temelii Statul agrar și pe care clasa noastră proprietărească și-a luat sarcina să-l înlăture, este formarea unei clase sociale noi, în stare să smulgă puterea din mâinile proprietarilor de Credit rural, așa cum aceștia au smuls-o, după 1864, proprietarilor de Regulament organic.

Clasa socială, în stare să producă la noi această răsturnare, este, întocmai ca în apus, pătura burgheză, orășenească.

Așa redusă problema, interesul actual al clasei noastre conducătoare e pe cât se poate de evident: pentru a-și salva Statul agrar, sau pen-

tru a-i prelungi cel puțin existența, ea n'are de cât să împiedece cu totul sau să întârzie cel puțin crearea clasei burgheze. Și opera aceasta de stăvilire a progresului burgheziei a devenit cu atât mai necesară cu cât în cursul vremii pericolul burghez s'a făcut simțit nu o singură dată.

Primul contingent burghez, — ce-i dreptul foarte restrâns și prea puțin periculos — care a asaltat Statul agrar, care a cerut și a obținut partea lui de îndrituire la guvernarea țării, a fost clasa intelectualilor, sau mai exact a liber-profesioniștilor. Și Constituția dela 1884 i-a acceptat, le-a rezervat un loc în Statul agrar, scutindu-i de censul cerut chiar alegătorilor analfabeți dar bogați ai colegiului întâi de Senat. De aceea, de altfel, Parlamentul nostru prezintă aceea împeștriteală curioasă de mari proprietari tăcuți ca lebedele, presărați de avocați guralivi ca ratele și amestecați cu profesori de liceu didactici și gravi ca berzele.

Articolul 69 din Constituția modificată la 1884 poartă urmele acestei revoluțiuni pacinice și stă mărturie scrisă a acestei mici înfrângerii, pe care Statul agrar a suferit-o din partea cor-

pului nostru avocătesc și profesoral, înfrângere pe care răposatul D. A. Sturdza nu le a putut-o ierta niciodată și din pricina căreia nu pierdea nici un prilej ca să nu-și verse, contra avocaților triumfători, focul dela 1884.

A doua categorie socială, — și aici ajungem la miezul chestiunii ce ne preocupă — aceasta însă mult mai numeroasă și prezentând în orice caz pericole înmiit mai mari, care a încercat să asalteze și să răstoarne dulcea ordine stabilită în Statul agrar, o formează evreii dela noi, trăitori toți la orașe și aparținând toți oropsitei clase burgheze.

Pericolul cel cu adevărat mare, pe care îl prezintă evreii pentru Statul agrar, stă în aceea că ei fiind în număr de până la 250 de mii, ar putea foarte ușor da o clasă burgheză de cel puțin 10—15 mii de indivizi luminați și conștienți, cari ar covârși și ar spulbera subțirele nostru strat conducător de azi, compus din cel mult 1500 de mari proprietari și din auxiliarii, din complicitii și din aghiotanții lor electorali, — avocați și profesori — în număr ca la vre o 3000, cari au confiscat în folosul lor exclusiv puterea, Statul, țara întreagă.

A rezolva, în asemenea condițiuni, chestia evreiască, însemnează a revoluționa, a răsturna din fundament ordinea socială stabilită. De-aceia, atâta vreme cât va dăinui la noi rigidul Stat agrar, evreii, cari au cusurul de a face toți parte din periculoasa clasă orășenească, vor fi ținuți — direct sau indirect — departe de viața publică. Până la înfrângerea definitivă a Statului agrar, e absolut sigur că chestia evreiască nu va fi rezolvată în mod sincer și complet, căci contrariul ar însemna ca ea să fie deslegată tocmai de către aceia, cari datorează situației de azi a evreilor, întreaga lor respirație politică — și orice s'ar zice, istoria nu cunoaște cazuri de sinucidere în masse așa de mari. De-aceia constituantul dela 1879 și-a făcut din plin datoria către Statul agrar, alungând și atunci pe evrei dela drepturile cetățenești. Totuși, de data aceasta cu un ușor progres și cu un câștig ce-i dreptul încă platonice pentru evrei, căci de unde Constituția dela 1866 îi îndepărtează dela drepturi pe față și pentru motivul sincer exprimat că sunt evrei, cea dela 1879 se vede nevoită să fie ipocrită, — și orice s'ar zice ipocrizia aceasta constituie un

început, lăsa mai cu seamă să se întrevadă o gradație, pe cea ce va să vină.

Articolul 7 poartă pecetea acestui triumf nou asupra Testamentului vechi.

* * *

Aceasta e cauza adevărată, profundă și ascunsă a antisemitismului la noi. Defectele de rassă și presupusele păcate cu cari au fost împovorați evreii dela noi, n'au jucat nici un rol sau în orice caz un rol prea mic în crearea situației lor de inferioritate de azi. Factorul determinant în excluderea evreilor dela cetățenie a fost împrejurarea că pătura noastră suprapusă, agrariană, găsindu-se în luptă deschisă cu clasa orășenească, ea s'a lovit în primele rânduri de evrei, pe care i-a izbit cu toată violența și cu un succes desăvârșit, întrucât ei reprezentau punctul cel mai vulnerabil, partea cu adevărat slabă din cuirasa burgheziei țării românești.

Aceiași soartă — deși puțin mai atenuată — a fost rezervată și burgheziei băștinașe. Față de orășenii autochtoni, față de burghezia creștină, clasa noastră suprapusă își are... antisemitismul ei special și ipocrit, care dacă era absolut

necesar să difere în formă de adevăratul anti-semitism, apoi în fond el nu se deosebesc decât cel mult prin gradul mai atenuat de violență cu care e practicat.

Politica anti-burgheză, dusă de clasa noastră guvernatoare față de evrei, e dusă exact în același scop, din aceleași cauze, deși cu alte mijloace și față de burghezia curat românească. Contra ei, însă, a fost nevoie de o întreagă rețea, de un întreg aparat de mijloace savante, rafinate, lăturalnice și ascunse, căci dacă evreul a putut fi ușor înlăturat dela drepturi sub cuvânt că e străin și printr-o simplă dispoziție a legii, apoi nu tot așa s'a putut proceda și cu burghezul român, care are marele avantaj de-a se bucura de o deplină egalitate juridică față de marele proprietar, față de agrarian.

Să mă explic.

Am arătat mai sus că groaza cea mare a păturei noastre conducătoare e ca să nu se formeze o clasă socială nouă și atât de puternică încât să-i smulgă din mâini guvernul țării, așa cum l'a smuls ea după 1864 din mâinile vechei boerimi.

Or, elementul de viață, condiția neapărată

de trai robust pentru orice burghezie este capitalul mobilier. De-aceia întreaga politică, politica consecventă și constantă a clasei noastre de sus, a fost pe de-o parte să împiedice intrarea capitalurilor mobiliare în țară, sub cuvânt că sunt străine și deci periculoase; iar pe de altă parte, să abată pătura noastră orășanească tocmai dela acele ocupațiuni, care ar fi putut-o pregăti și organiza în vederea marelui ei rol social de guvernare. Și clasa noastră suprapusă a găsit mijlocul potrivit și sigur, nu numai să facă burghezia inofensivă, dar încă s'o alătore cauzei ei, făcând-o să lucreze în favoarea Statului agrar și împotriva propriilor ei interese de clasă.

Mijlocul acesta, cu adevărat miraculos, a fost punerea orășenilor mai culti și conștienți în slujbele nou-create ale Statului agrar, cu condiția expresă și anume prescrisă de legi ca să nu facă politică.

Drepturile cetățenești, refuzate *de plano* evreilor, au fost așa dar cumpărate burgheziei creștine pe blidul de linte al unei slujbe, plătită de Statul agrar.

Precum Ludovic al XIV-lea a făcut inofen-

sivă și a slăbit nobilimea Franței, atrăgând-o la Versailles și punând-o în serviciul regalității, tot așa clasa noastră proprietărească a știut să subjughe, să descompună și să abată clasa orășenească dela menirea ei socială, punând-o în slujba Statului agrar, subordonând-o cu totul lui și interzicându-i participarea efectivă la viața publică, rămasă exclusiv pe seama marilor proprietari.

De-aceia burghezia noastră, în loc să lupte unită pentru mai buna ei îndrituire politică și socială, se va consuma în desbinări pentru o meschină și trădătoare pradă bugetară; va vedea și ea prin ochelarii intereselor proprietărești și va socoti și dânsa pe aliații ei firești, pe evrei, ca pe niște dușmani și concurenți periculoși la funcțiile publice, și asta spre cea mai mare mulțumire a păturei noastre suprapuse, care a înțeles de minune să aplice vorba lui Dostoiewsky, lăsând reptilele să se sfâșie între ele.

Dar clasa noastră guvernatoare n'a reușit să dreneze spre funcțiile publice numai burghezia ce năștea, dar încă ea a izbutit să descompună și vechea clasă autohtonă de mici negustori și meseriași, care exista în țară înainte de 1864.

Clasa aceasta a ajutat pe Ion C. Brătianu și pe C. A. Rosetti să fundeze România modernă. Ea a fost tovarășa lor de luptă împotriva Statului feudal. Din clipa însă, în care Ion C. Brătianu ridică pe ruinele vechiului așezământ desființat Statul agrar, el părăsește pe vechii săi tovarăși, și se alipește cu trup și suflet clasei celei noi de proprietari de Credit rural, creată în cea mai mare parte chiar de dânsul.

În locul vechilor negustori și meșteșugari români de odinioară au venit, ba au fost chiar chemați și primiți cu brațele deschise, străini de toate neamurile, care prezentau pentru clasă noastră proprietărească imensul avantaj că fiind străini, nu se puteau amesteca în viața publică și nu periclita, prin prezența lor, existența Statului agrar. De aici, de altfel, contradicția aceia izbitoare de a se primi la noi cu o dragoste cu adevărat frățască, tot ce e străin, dar de a îndepărta în acelaș timp pe acești străini dela viața publică cu o consecvență unică la noi, cu un exclusivism, cu o intoleranță și cu o furie neînfrânate până acum de nimic. Mecanismul e și aci foarte străveziu : străinul e binevenit și îmbrățișat atâta vreme cât poate împiedeca for-

marea burgheziei autochtone, imediat însă ce încearcă să iasă din acest rol pur negativ, imediat ce îndrăznește să spere că poate lua el locul politic al burgheziei, devine antipatic și e denunțat ca un pericol național, — acesta e de altfel cazul în mare al evreilor dela noi.

Din această pricină au fost totdeauna preferiți, în țara noastră, străinii proaspăt veniți, străinilor de așezare mai veche. Un regulament școlar secret, aplicat în toată taina sub ultimul guvern liberal, a fost conceput în senzul acestei înalte idei de politică anti-burgheză. În puterea acestui regulament erau primiți în școlile publice mai întâi copiii de români, apoi cei ai străinilor de alte neamuri și numai în rândul al treilea copiii de evreu, — rând de altfel inutil, căci primele două categorii de elevi complectau cu prisosință locurile.

Iar pătura noastră burgheză, în loc să prieceapă și să reacționeze, aplaudă și se bucură de toate aceste restricțiuni, impuse evreilor în chip fățiș, iar dânsi în mod deghizat. În loc să se unească cu pătura evreiască, de care o leagă interese comune și să șubmineze și să slăbească cu puteri unite temeliile Statului agrar, ea a

contribuit dimpotrivă, la întărirea lui, întocmai ca torentul de apă, care, pornit prăpăstios din creștetul munților ca să spele și să distrugă totul, se prelinge picătură cu picătură prin bolta peșterii, dar în loc s'o macine și s'o dărâme, îi construște acele colonade fantastice de stalagmite și stalactite, cari o întăresc și o susțin chiar împotriva celor mai puternice șivoaie.

* * *

Ne-am ocupat până aici numai de trei categorii sociale, vrăjmașe ale Statului agrar : de învingători, liber-profesioniștii, deveniți după victorie tovarăși și complici ai clasei suprapuse ; de învinși, evreii și de orașenii creștini, cu cari lupta e încă în curs.

Există însă și o a patra categorie de dușmanii, sau mai exact, de victime ale ordinei stabilite. Și categoria aceasta, — deși pentru moment mai puțin periculoasă — e însă infinit mai importantă și mult mai numeroasă decât toate celelalte trei categorii la o laltă, — e vorba de țărănimea satelor noastre.

Dacă pătura suprapusă a acestei țări apasă pe evrei și împiedecă desvoltarea în general a

clasei burgheze orășanești, apoi o face numai ca să-i înlătore și să poată guverna fără participarea lor. Incolo, ea n'ar avea nimic nici împotriva burghezului mozaic nici contra celui creștin. Dacă prin imposibil, evreii ar consimți să renunțe la rezolvarea chestiei israelite și dacă burghezia creștină ar renunța la exercițiul drepturilor ei cetățenești, Statul agrar n'ar mai avea nimic contra lor. Cu totul altfel se prezintă însă lucrurile când e vorba de țărani. Clasa suprapusă nu tinde să înlătore pe săteni dela drepturi și nu tinde să guverneze fără țărani, pentru cuvântul foarte simplu că sătenii n'au pretins niciodată parte la guvernul țării. Pe săteni, clasa noastră stăpânitoare li exploatează direct, li strivește cu folos bănesc și imediat; dela ei, din munca lor grea și mănoasă își trage ea prețul apăsării ei seculare și avantajile materiale ale deținerii solului — pe când pe orășeni, clasa suprapusă tinde cel mult să-i înlătore dela împărțirea prăzii.

Înlăturarea burghezului evreu s'a făcut fără prea complicate formalități de politeță. Cu el s'a putut proceda în mod violent, pe față și mai cu seamă fără să i se acorde vre-o com-

pensație, pe când pentru înlăturarea burghezului creștin a fost nevoie de mânuși, — dar a fost mai cu seamă nevoie de o compensație, și ea i s'a dat din bugetul Statului agrar, sub forma de leafă.

Atât însă nu era îndestulător într'o țară de lux colonial, unde o mână de oameni risipesc cu ușurință produsul muncii a milioane de semeni și de-aceia a venit îngăduința aceia largă a bacșișului, luat dela cei de jos, dar luat mai cu seamă dela evreul lipsit de drepturi și de apărare. Cu chipul acesta burghezul creștin, ajuns în slujba Statului, a căpătat un interes imediat, un interes văzut și pipăit ca tovarășul său mozaic să rămână în situația de inferioritate în care l'a pus clasa proprietărească. Iată, prin urmare, un izvor mai mult al antisemitismului; și nu unul din cele mai puțin însemnate — puțința de exploatare.

Dar dacă antisemitismul păturei noastre suprapuse, purces din tendința proprietarilor de a îndepărta pe evrei dela partea ce le-ar putea reveni din exploatarea satelor, e un antisemitism perfect chibzuit și în deplină concordanță cu interesele de clasă ale păturei care îl practică, apoi

nu tot așa e și cu antisemitismul clasei noastre burgheze. La această clasă el constituie o gravă greșală politică, artificial alimentată de pătura proprietărească dela noi, care are cel mai mare interes să-și desbine și să-și învrăjbească dușmanii firești.

Antisemitismul burgheziei noastre, pus de serviciul unei cauze care nu e a ei și al unui Stat care o dușmănește, seamănă leit cu anti-elenismul violent și insultător a lui Juvenal. In mijlocul Romei internaționale, in mijlocul Romei cosmopolite, care adăpostise toate neamurile pământului și care adoptase până și zeii Asiei îndepărtate, Juvenal răsare dintr'o dată singurul naționalist; el se ridică impotriva tuturor străinilor pripășiți la Roma, dar se ridică mai cu seamă contra grecilor, și întocmai ca naționaliștii moderni, Juvenal se indignează la gândul că Roma e plină de greci:

*Non possum ferre, Quirites,
Graecam urbem.*

Și întocmai cum antisemiții moderni încarcă pe evrei cu cele mai fantastice păcate ca să-și legitimizeze teoriile și să-și acopere interesele, tot așa și Juvenal atribue grecilor însușiri și scăderi

cu adevărat diavolicești: «Grecii plecați în stol, — scrie el — unii din Siconia și Amidon, alții din Andros, din Samos, din Trales sau din Alabanda, se așează mai întâi pe Eschiliniu sau pe muntele Viminal, pentru a se introduce apoi în casele celor bogați, a căror cucerire o plănuiesc; mintea lor e ageră, îndrăzneala lor fără frâu, vorba lor e mai grăbită și mai iute decât a lui Iseu. Știți voi ce este, un grec? Când ne sosește unul din ei, el aduce cu sine talentele și viciile tuturor celorlalți oameni: e filolog, retor, matematician, pictor, băiaș, augur, dansator pe coardă, medic și vrăjitor — și ce nu este? Un grec flămând s'ar urca la ceruri, dacă îi s'ar porunci. Acela care și-a pus aripi n'a fost nici trac, nici maur, nici sarmat: a fost atenian».

Înlocuiți pe grecii lui Juvenal cu evrei sau mai bine cu jidani — căci nici Juvenal nu spune grec, ci grecotei: *Graeculus* — și veți avea cea mai autentică literatură antisemită a zilelor noastre.

Potrivirea aceasta aidoma provine de acolo că aceleași cauze produc totdeauna aceleași efecte. În adevăr, explicația anti-elenismului lui Juvenal este exact aceeași ca și pentru antisemitis-

mul păturei noastre burgheze mijlocii : Juvenal era libert, el avea situația umilă de client — întocmai ca funcționarul nostru — și vedea cu gelozie și cu durerea în suflet cum patronul prefera pe clientul grec mai maleabil, mai fin, mai insinuant și mai lîngușitor, pe cînd romanul mai dîr, mai greoi și nestrujit rămânea mereu în umbră :

*Haec eadem licet et nobis laudare ; sed illis
Creditur.*

«Un mizerabil, un grec — scrie Juvenal indignat — descins la Roma cu sacul de smochine în cărcă, va fi culcat la masă într'un loc mai onorabil decît al meu».

De unde această ură bolnăvicioasă a lui Juvenal contra grecilor ? El o mărturisește pe față, făcînd grecilor un adevărat defect de rasă; un «*gentis vitio*» din aceia că nu știu să-și împartă un amic, «*nunquam partitur amicum*», — bineînțeles un amic bogat.

Juvenal ca și întreaga clasă de liberti și de clienți, din care el făcea parte, trăind din pomană directă a patricianului și publicanilor romani, erau osîndiți să privească cu ochi răi și să urască pe orice intrus, care le făcea concu-

rență la fărimiturile mesei patronului. Burghezul român, abătut dela adevărata lui menire socială, dacă nu trăește din chiar pomaņa directă a clasei noastre proprietărești, e în orice caz într'o dependență umilitoare față de ea, căci el trăește din bugetul unui Stat, care nu este al său și e la discreția unei clase, atotputernică și cu totul străină de aspirațiunile lui, — de-aceia el e obligat să urască pe toți aceia, care i-ar putea deveni concurenți la slujbele Statului, trădându-și prin chiar această frică, întreaga slăbiciune și toată inferioritatea socială în care se sbate.

În Roma internațională a lui Juvenal, concurenții cei mai numeroși erau grecii; în România agrariană a lui Ion C. Brătianu, concurenții cei mai de temut sunt evreii; — de aceia dintre toți străinii, Juvenal a urât în deosebi pe greci, iar la noi ura burghezului român autohton s'a concentrat asupra evreului.

Dacă, dar, burghezia noastră autohtonă n'ar fi fost abătută dela adevărata ei menire socială, dacă pătura proprietărească ar fi lăsat-o să se desvolte pe deplin și să formeze o clasă laborioasă și conștientă de adevăratele ei interese, ca toate burgheziile apusului, ea ar fi văzut în

tovarășul ei evreu, nu un pericol și un concurent, ci un aliat prețios în lupta ei pentru o mai bună îndrituire politică, și în așa împrejurări nici nu s'ar fi putut vorbi în țara românească despre un antisemitism al orașelor, cum nu se pomenea de el pe vremea lui Vodă-Cuza, când C. A. Rosetti, filo-semit și dănsul, nădăjduia încă să ridice pe ruinele Statului feudal, nu o alcătuire agrariană, ci un Stat curat capitalist burghez, în care evreul ar fi avut un rol foarte important.

Dar clasa noastră suprapusă, putând încă exploata țărănimea, a înțeles să-și facă un monopol din apăsarea și din stoarcerea satelor, de aceea a înlăturat pe evrei direct și cu totul din viața publică, iar pătura burgheză autohtonă a fost abătută dela viața politică activă și neatârnată prin drenarea ei către slujbele Statului, în cari nu poate sta decât din mila și cu consimțământul proprietarilor.

Antisemitismul clasei de sus pornește, așa dar, direct din trebuința de-a izola pe evrei de sate, iar antisemitismul clasei mijlocii, biurocratice, derivă indirect din aceeași cauză.

Mărul discordiei dintre evrei și creștini e așa dar la noi chestia rurală și atâta vreme cât

vom avea o clasă țărănească de exploatat, e absolut sigur că o va exploata numai clasa suprapusă, iar chestia evreiască nu se va apropia de soluția ei definitivă, ori care ar fi modificările viitoare ce s'ar aduce art. 7 din Constituție.

. Iată, prin urmare, de ce am putut afirma, chiar la începutul acestor rânduri, că la noi chestia evreiască, deși socotită în genere ca o problemă a orașelor, nu e în realitate decât unul din numeroasele aspecte ale problemei agrare.

II.

În cele ce preced am căutat să stabilim în mod precis, matematic, poziția adevărată a chestiunii evreiești, silindu-ne să-i determinăm cele două coordonate, necesare pentru aceasta.

Rezultatul cercetărilor noastre este că în raport cu pătura suprapusă, chestia evreiască reprezintă medimea de grâu, sustrasă de bogătaşul atenian conțetățeanului său sărac, pe vremea foametei celei mari de sub archontatul lui Pericle; iar în raport cu pătura noastră burgheză, mijlocie, ea înfățișează fărimiturile dela masa patronului, jinduite de Juvenal și pentru obținerea cărora el pornise lupta aceia aprigă și insultătoare contra grecilor pripășiți la Roma. Deci și pentru o clasă socială ca și pentru cealaltă chestia evreiască e o problemă de stomac.

Asta e teoria sinceră, crudă și seacă. Practica e însă cu totul alta. Chestia evreiască fiind, înainte de toate, o problemă politică de in-

teres actual și imediat, a încăput pe mâinile mulțimii, care pe lângă că se preocupă prea puțin de caracterele științifice și obiective ale problemelor ce o ating; apoi le privește atât de aproape încât e foarte firesc lucru să nu mai vadă nimic din ele. De-asemena nu trebuie uitat că toți aceia cari profită de pe urma inferiorității evreilor, au tot interesul să întunece chestia evreiască și să ascundă și să acopere adevărata ei înfățișare ca să se priceapă cât mai puțin ceiace urmăresc în realitate cu apăsarea evreilor. De aceea chestia aceasta a fost pretutindeni desfigurată, pe de-o parte de o zgură adventice de resentimente, de ură și de calomnii iar pe de altă parte, de laude exagerate și de exultări frenetice, cari dacă n'au nimic comun cu natura adevărată și intimă a chestiei evreiești, au ajuns totuși să-i schimbe înfățișarea și să-i dea, când aparențele unei chestiuni religioase, când caracterul unui conflict de rase, când înfățișarea unei lupte de clasă, — ceiace, de altfel, a fost totdeauna și pretutindeni. Precum nu ne putem da seama de adevărata poziție a stelelor, din pricină că raza lor luminoasă se frânge, trecând prin diferitele straturi

ale atmosferei, tot așa nu ne putem da seama de adevărata poziție a chestiei evreiești, care trecând prin alambicul interesului diferitelor straturi sociale, se desfigurează, se frânge, se fărâmițește și se complică până la denaturare.

Primul element și cel mai general, care a contribuit la întunecarea chestiei evreiești — la noi ca și aiurea — este calomnia.

Evreul e clevetit pentru că-i apăsă.

Asta provine de acolo că păturile guvernatoare de pretutindeni, oricât de puternice și de sigure ar fi de stăpânirea lor, nu se mulțumesc niciodată cu simplul fapt al stăpânirii. Ele simt nevoia instinctivă ca să calomnieze pe aceia pe cari li apasă, ca să-și lăgitimeze lor, ca să lăgitimeze altora, dar mai cu seamă ca să-și convingă victimele că starea de inferioritate în care se găsesc este meritată și conformă cu păcatele lor și cu însăși natura.

Ar fi de prisos și în acelaș timp cu desăvârșire nepotrivit să înșirăm, într'un studiu ca cel de față, toate clevetirile îngrămădite contra evreilor, în curgerea veacurilor.

Intre învinuirea odioasă de omor ritual și între vaga și dulcea calomnie de azi că evreul e

numai un element de corupție, se cuprinde o istorie tristă, rușinoasă, teribilă și cruntă, pătată de monstruoziții infernale, de grozăvii și de crime atroce, pe cari generațiile unui viitor mai bun nici nu le vor pricepe, cum nu mai suntem noi în stare să pricepem azi canibalismul, și de cari neamul omenesc întreg va avea odată să se rușineze și să-și întoarcă privirea ca dela crima, rămasă fără iertare, a lui Cain.

Dar ca să se vadă, dintr'o singură ochire, care e tăria tuturor clevetirilor antisemite și la ce se reduc păcatele cu cari au fost împovorați evreii, va fi deajuns să observăm că nicăiri, în nici o țară din lume, nu s'au realizat prezicerile de prăpăd, făcute de antisemiți ori decâte ori a fost vorba de emanciparea evreilor și că dimpotrivă, societățile cari i-au încetățenit au mers de atunci din bine în mai bine, iar evreul în loc să devină, ca cetățean, un pericol și un factor de dezordine, din contră, s'a dovedit prețutindeni ca un element prețios de propășire.

Dar ca să avem înaintea ochilor icoana complectă și credincioasă a seriozității argumentelor antisemite și a tăriei calomniilor născocite de dâșii contra evreilor, vom mai adaoga că rând

pe rând toate popoarele, cari au persecutat pe evrei, trimițându-i la rug, la spânzurătoare sau ținându-i în mizeria cumplită a ghetto-urilor medievale, departe de orice drepturi, goniți dela orice dreptate, au isprăvit prin a-i îmbrățișa și a-i primi alături de ele, în cetatea lor. Iar ca dovadă că dreptatea cea bună a fost de partea evreilor, stă însuși faptul că persecuția lor a avut lloc în epocile de înapoiere, de ignoranță și de întunec, cu cari neamul omenesc nu se prea poate lăuda, pe când mântuirea și libertatea au venit pentru evrei odată cu civilizația și cu lumina. E dar evident că dacă pricina evreilor ar fi fost în adevăr nedreaptă, cum pretind antisemiții, nu civilizația și cultura ar fi adus reabilitarea și îndrituirea pariei judaice, ci dimpotrivă, cu mersul vremii și cu progresul societăților, situația evreilor ar fi trebuit să se înrăutățească, — căci lumina strică celui rău.

Iată dar că pe de-o parte, evreii emancipați s'au dovedit pretutindeni buni cetățeni, și aceasta în pofida tuturor clevetirilor antisemite; iar pe de altă parte, popoarele moderne au încetățenit pe evrei, nu în epoca lor de copilărie, când ar fi putut ușor greși, ci în deplina lor maturitate

politică. Imprejurările acestea militează în favoarea evreilor mai mult chiar decât tot binele pe care l'au putut spune vreodată despre dâșii susținătorii lor cei mai înfocați și chiar evreii însuși.

* * *

M'ași fi putut opri aici cu combaterea argumentelor îngrămădite de antisemiți contra evreilor. Recunosc însă că ași fi fost incomplet, căci cele amintite mai sus privesc mai mult antisemitismul universal și oarecum teoretic-obiectiv. La noi există însă un antisemitism particular, cu un pronunțat miros local. În țara românească se apasă mai cu osebire asupra unor anume argumente, menite să explice și să legitimizeze starea de inferioritate în care se găsesc evreii — și cum aceste argumente se confundă la noi cu înșăși chestia evreiască, cred absolut necesară cercetarea lor mai de aproape.

Primul și cel mai obicinuit motiv, pe baza căruia se încearcă să se motiveze îndepărtarea evreului dela cetățenie, este că el fiind din fire neasimilabil, va rămâne totdeauna străin de țară, nu va deveni niciodată român adevărat.

Să presupunem un moment că în adevăr, evreul e inasimilabil, — indrituește aceasta ținerea lui în situația juridică inferioară, în care se găsește? Asimilatu-s'au complect armenii de la noi? — și totuși sunt cetățeni români necontestati și nebănuiți de nimeni.

Dar nu e numai atât. Era Statelor etnice, naționale s'a închis; acum a început epoca Statelor eterogene, — a Statelor de interese. Uniunea nord-americană nu numai că n'a pierdut nimic, dar a câștigat enorm, încetățenind numai după trecere de câțiva ani pe toți imigranții, veniți din cele patru unghiuri ale lumii. Evreul, declarat neasimilabil la noi, născut și crescut în țară și plecat de-aici cu serviciul militar satisfăcut, dar fără drepturi politice, poate deveni, numai după doi sau cinci ani, perfect cetățean francez sau american, de care nimeni nu s'a plâns acolo, — numai pentru țara care l'a văzut născând și de care îl leagă cel puțin amintirile copilăriei, el e socotit ca un pericol permanent.

Iată rezultatele monstruoase la cari ne duc nedreptățile în massă.

Dar neamurilor celorlalte, cari conviețuesc cu noi, cerutu-li-s'a să se asimileze ca să se

poată bucura de drepturile cetățenești? Ciangâii din munții Bacăului, lipovenii și găgăuții din delta Dunării; turcii și tătarii din Dobrogea; bulgarii din Cadrilater ca și armenii sau țiganii din tot cuprinsul țării și toți veneticii Levantului au putut deveni cetățeni români fără să li se ceară certificat de osmoză și endosmoză, numai evreilor li se pretinde o asemenea patentă!

Dar e în adevăr evreul neasimilabil?

Ținem mai întâi să observăm că chiar aceia cari pretind aceasta, n'ar îndrăzni să afirme — nici măcar cu rea-credință — că între evreul galițian și cel englez de pildă, nu există nici o deosebire; că evreul polonez sau cel asiatic seamănă ca două picături de apă cu evreul din Germania; că evreul italian sau cel francez nu se deosebesc de loc de cel român sau rus, pentru că și unii și ceilalți fiind neasimilabili, nu s'au putut diferenția, deși au trăit în mediuri și civilizații atât de deosebite. Ba ceva mai mult, însuși antisemiții dela noi au declarat nu o singură dată că dacă evreii noștri ar semăna cu cei din Franța, din Germania sau din Anglia, ei n'ar mai avea nimic de obiectat, contra împământărilor în massă, chiar la noi. Or, în-

săși această preferință implică recunoașterea unei deosebiri între evreii din diferitele țări și constituie în acelaș timp și o gravă știrbire a teoriei neasimilării.

Dar chestia aceasta prezintă și un mare curs, de altfel ca mai toate argumentele antisemite: nu se precizează anume ce se înțelege prin asimilare, care e înținderea ei și în ce grad li se cere evreilor să se asimileze. Voesc antisemiții dela noi ca evreii să se contopească până acolo cu concetățenii lor creștini încât să nu se mai deosibească? Asta ar fi cu neputință. Armenii și turcii — aparținând și ei unor vechi civilizații asiatice — nu și-au pierdut și nici nu li s'a cerut să-și piardă individualitatea etnică, devenind cetățeni români. De ce dar s'ar face o excepție cu evreii? Din prea mare simpatie pentru ei sau numai din calculul evident de-a le impune, ca piedici pentru încetățenire, condițiuni imposibil de îndeplinit?

Turcilor din Dobrogea li s'a respectat religia. Statul le-a clădit moscheie și seminare; le-a dat tribunale mahometane; în armată li s'a îngăduit portul fesului; în întreaga Dobrogea li s'a asigurat, lor și tătarilor, viața culturală și națio-

nală neștirbită, — iar în schimb nu li s'a cerut decât să devină buni cetățeni români. Admirabil spirit de toleranță. Perfect calcul politic. De ce nu se procedează la fel și cu evreii, cari pe lângă că sunt mai numeroși, apoi au un rol social, economic și cultural înfinit mai important la noi.

A se cere evreilor să renunțe la civilizația lor milenară și în deosebi în favoarea uneia mai tinere, pe lângă că ar fi nedrept din partea aceloră cari ar face-o, apoi ar fi și nedemn din partea aceloră cari ar oferi-o, — în afară de faptul că e și absolut cu neputință.

Judaismul s'a încheșat în cursul veacurilor ca o cultură independentă, originală și puternică. A o suprima de gustul câtorva antisemiți și pentru cuvântul că poate fi înlocuită, ar însemna să privăm omenirea de unul din puținele ei izvoare de adăpare și de creație; ar echivala cu nebunia de-a-și scoate cineva un ochi, pentru că-i rămâne celalt sau pentru că-l poate înlocui cu unul de sticlă.

Dacă Germania ar fi cerut, de pildă, lui Heinrich Heine să nu fie ceiace a fost și să devină ceiace ar fi dorit vre-un A. C. Cuza oarecare,

s'ar fi putut mândri azi literatura universală cu un geniu de originalitatea și de puterea cântărețului frumoasei Loreley? Dacă Spinozza ar fi devenit olandez după rețeta impusă de vre-un antisemit dela noi, Olanda ar fi avut poate un antreprenor de moară de vânt mai mult, iar omenirea sigur un mare filosof mai puțin. Dacă Roma antică s'ar fi condus de meschinăriile antisemite ale d-lui Iorga și ar fi impus evreului Pavel o asimilare desăvârșită cu decăderea contemporană, Grecia ar fi avut cel mult un chefliu roman în plus, iar biserica lui Christ ar fi pierdut pe unul din temeliorii ei, și omenirii îi s'ar fi stins o stea rară și frumoasă, înainte chiar de a se fi aprins pe firmamentul ei atât de sărac în adevărate străluciri.

Nu, podoabele sufletești ale cuiva, câștigate în curgere a sute de veacuri și a mii de generații, sunt ale lui și nu pot fi strivite. Nimeni nu-i îndrituit să se scoboare în conștiința semenului și să-i aburească oglinda sufletului, — fie acela chiar evreu. De-aceia tot ce se poate cere evreului este o asimilare socială, adică o adaptare întocmai la societatea în mijlocul căreia trăește; îi se poate cere să devină cetățean leal

și folositor al obștei care l'a îmbrățișat și să contribuie la mersul ei înainte, pe toate tărâmurile, cu întreaga râvnă și cu deplină bună-credință.

Dar chestia asimilării mai are o latură: toți aceia, cari au aerul de-a se plânge că evreul nu se asimilează, pot afirma în conștiință că au făcut vre-odată ceva pentru asimilarea lui? Nu numai că n'au făcut nimic, dar încă au întrebuințat toate mijloacele pentru a-l îndepărta, pentru a-l înstrăina cu desăvârșire dela cultura, obiceiurile, interesele și dela bucuriile poporului român. Accesul în școlile publice i-a fost interzis; puțința unei conviețuiri liniștite și armonioasă cu evreul a fost de mult împiedicată și cu toate acestea — ce neomenoasă ironie! — tocmai aceia, cari se opun cu mai multă îndârjire la asimilarea evreilor, le fac un păcat de moarte din aceia că nu se asimilează.

Tot așa s'a procedat, de altfel și în privința științei de carte a țăranilor: clasa suprapusă își bate pur și simplu joc de banul public; birurile adunate dela săteni sunt cheltuite pe orice numai pe școli rurale nu. Când e însă vorba de votul universal, țăranul analfabet e îndepărtat de

la urnă ca pedeapsă că nu știe carte, ca și cum întunecul și ignoranța dela sate ar purcede, nu din vina clasei de sus, ci din cea a sateanului — și asta pentru cuvântul vechi ca moartea că *la raison du plus fort est toujours la meilleure*...

* * *

Basmul cu asimilarea evreilor e însă complicat cu un alt argument de o salvare specială.

Evreul e acuzat că nu-și iubește țara, că nu-i patriot.

Aici atingem granițele celui mai autentic umor. În adevăr, în țara românească evreii sunt considerați ca străini — și de legi și de oameni. Ba antisemiții sunt de părere că nu vor deveni nici odată cetățeni. Așa fiind, ce senz mai are să se ceară evreului să fie patriot și mai cu seamă să i se făcă o imputare din presupusul lui nepatriotism? Cărui străin dela noi sau de aiurea îi se mai cere să iubească o țară care nu-i patria lui?

Contradicția și non-senzul sunt aici atât de evidente încât nici nu credem necesar să insistăm. Dar lucrurile nu se opresc aici. Antisemiții

de profesie pretind că evreul nu e lipsit numai la noi de patriotism, dar că și în țările unde e de mult cetățean și unde stă pe picior de perfectă egalitate cu băștinașii, el nu e patriot.

Dacă lucrurile ar sta în adevăr așa, sigur că popoarele, cari au emancipat pe evrei s'ar fi plâns de o astfel de atitudine incalificabilă și în cazurile mai grave nu s'ar fi ezitat să se retragă evreilor drepturile, căci ar fi dovedit în adevăr că nu le merită. Or, nicăieri, în nici o țară din lume, nu numai că nu s'a petrecut așa ceva, dar nici n'a fost măcar vorba de vre-o restrângere a drepturilor acordate evreilor; — de lărgirea acestor drepturi, da.

Prea adevărat, s'au găsit și acolo antisemiți de profesie, cari au imputat evreilor lipsa de patriotism. Aceștia formează însă excepțiile și constituiesc o minoritate atât de infimă încât nici nu contează; iar învinuirile și calomniile lor — când nu existau *alte interese de utilitate* ca să fie crezute — n'au găsit nicăieri ecou în masele mari populare, pentru că și acolo ca și la noi, antisemiții au venit numai cu afirmări și fără nici o dovadă.

Acuzarea că evreii nu sunt patrioți e, de alt-

fel, de dată foarte recentă. Ea a fost născocită abia după ce Statele europene s'au constituit pe baze naționale. În asemenea alcătuirii, virtutea cea mai de preț a cetățeanului este să fie patriot, iar evreul trebuind cu tot dinadinsul să fie calomniat, a fost învinuit de nepatriotism. În Veacul de mijloc, când biserica ținea loc de Stat și când simțul religios înlocuia simțul patriotic, evreii n'au fost acuzați de nepatriotism. Atunci a fost nevoie de o calomnie de natură religioasă — și așa a născut acuizarea de omor ritual. Și sunt absolut sigur că dacă mâine Europa s'ar federa prin contopirea diferitelor State de azi și dacă în acel viitor patriotismul ar fi socotit drept crimă, antisemiții acelor vremuri ar acuza pe evrei că sunt . . . cei mai șovini patrioți.

Prevederea aceasta s'a și împlinit în parte la noi. În adevăr, multora din naționaliștii noștri nu le convine patriotismul maghiar, care e denunțat la noi ca un pericol, — de-aceia, de altfel, evreii din Ungaria au și fost denunțați că sunt mai catolici decât Papa, că sunt mai patrioți decât ungurii de naștere.

Dar, în definitiv, pe ce se bazează acuizarea că evreii nu sunt patrioți? Cari sunt actele an-

tipatriotice ce li se pot imputa? Până în prezent nu s'a putut articula absolut nici unul.

Totuși evreii au un mare păcat, anume acela că nu se pot împăcă cu apucăturile oligarchiei noastre — și asta nu din motive prea transcendente, ci pentru cuvântul foarte prozaic că aceste apucături li daunează mai întâi pe dânșii. Și cum oligarchia noastră e temeinic încredințată că lucrând pentru ea, pentru punga și stomacul ei, își servește în realitate patria, — opunerea și nemulțumirea evreului nu pot fi de cât manifestări antipatriotice.

Dar să presupunem pentru moment că antisemiții noștri au perfectă dreptate și că evreul dela noi e în adevăr nepatriot.

Nimic mai ușor, mai frumos și mai plăcut în acelaș timp decât ca să fie cineva patriot — ba la noi e chiar foarte rentabil. Grecii și celelalte simenții ale Levantului, abia debarcate la noi și conduse de un admirabil spirit de orientare, au devenit patrioți înainte chiar de-a ne cunoaște și înainte de-a ne vorbi limba. Numai evreii — deși acuzați de antisemiți de un exagerat spirit practic — s'au încăpăținat să rămână anti-patrioți, lipsindu-se de atâtea bunătăți și

gheliruri, ei cari nici n'au măcar o altă patrie pe care s'o iubească.

Dacă dar ar fi adevărat că evreii nu sunt patrioți la noi, cum s'ar explica această anomalie? Lordul Macaulay dă o explicație strălucită, căci în Anglia chestia a fost ridicată de antisemiți în clipele emancipării evreilor: «Când o societate este în stare de completă sănătate — scrie marele om — sentimentul patriotic țâșnește printr'o firească și inevitabilă asociațiune, din mințile tuturor cetățenilor, căci ei știu că-și datorează confortul și plăcerile acelei legături, care îi unește pe toți în aceeași obște. Dar sub un guvernământ părtinitor și de asuprire, aceste asociațiuni nu pot dobândi acea putere, pe care o au într'o stare mai bună de lucruri». Iar ceva mai departe lordul Macaulay adaugă: «Dacă evreii n'au avut sentimente de fii către Anglia, este că pe ei dânsa i-a tratat ca o mamă vitregă. Nici un simțimânt nu se desvoltă mai sigur în sufletele unor oameni, trăind sub un guvernământ câtuși de puțin bun, ca simțimântul patriotic. Dintru începuturile lumii n'a existat națiune, sau parte din ea, care nefiind oprimată, să fi fost lipsită de acest sentiment. De-aceia a

aduce unei clase de oameni acuzarea că nu sunt patrioți, constituie cea mai vulgară șiretetenie a sofisticii. Este logica pe care o întrebuintează lupul față de miel. Insemnează a învinui gura fluviului că i-a otrăvit izvoarele».

Ce am mai putea adăoga noi? Dacă ar fi dar adevărat că evreii, patrioți aiurea, n'ar fi patrioți la noi, apoi vinovați de această crimă contra patriei nu sunt ei, ci toți aceia, cari oprimându-i de decenii, i-au putut face dușmanii țării, lipsind în acelaș timp peste 250. mii de suflete de simțământul dumnezeiesc al iubirei de țară, — iar aceia, cari ar avea dreptul să se plângă de aceasta, sunt în orice caz nu antisemiți, ci evreii.

* * *

Dar antisemitismul e maleabil, variază și foarte nuanțat. De-aceia el îmbracă hainele cele mai diferite și merge dela ațâțarea vulgară la omor până la forma cea mai rafinată. Așa, de pildă, există la noi antisemiți, cari în aparență sunt foarte binevoitori evreilor și nu se opun la încetățenirea lor. Ei cer însă — naivii! — ca mai înainte să se rezolve chestia agrară și apoi cea

evreiască. «Lăsați — spun ei — să dăm mai întâi drepturi la țărani și apoi va veni și rândul evreilor».

Dela sine înțeles că acești oameni n'au făcut nimic și nici nu se gândesc să facă vre-odată ceva pentru rezolvarea chestiei țărănești, — așa se și explică, de altfel, și îngăduința lor condiționată față de evrei.

Se zice că un evreu, voind să păcălească odată pe Dumnezeu, l'a luat pe departe:

— Doamne, cât e la tine un milion de ani?

Atot-puternicul, neștiind unde vrea să ajungă neînsemnatul său interlocutor, i-ar fi răspuns cu simplitate:

— O clipă.

— Dar un milion de franci, cât e? — a întrebat după o pauză artistică evreul.

— O para, — a răspuns cu sinceritate Jehova.

— Doamne, — a cerut atunci evreul — dă-mi o para.

— Așteaptă un minut, — i-a replicat liniștit Creatorul.

Antisemiții procedează întocmai ca Jehova și pun pe evrei exact în situația coreligionarului lor din anecdota de mai sus. Ei cer evreilor să-și

aștepte cu răbdare drepturile, dumnezeiasca clipă de un milion de ani, până ce ei se vor îndura să rezolve odată chestia țărăneasă.

O altă nuanță de antisemiți, urmărind absolut acelaș scop de amânare la nesfârșit a soluției în chestia evreiască, mănuesc cu aceiași desăvârșită dexteritate un alt argument: «Suntem și noi — zic aceștia — pentru rezolvirea chestiei evreiești; cum însă ea este o problemă pur internă, nu putem permite amestecul străinătății, iar evreii cari ar dori acest amestec sau cari ar accepta drepturile de pe urma unei intervențiuni străine, ar fi niște trădători».

Neapărat, acest limbajiu, care ar implica oarecum necesitatea de-a se rezolva chestia evreiască din imbold intern, nu-i împiedică să declare senini că chestia a căpătat o soluție definitivă la 1879, odată cu modificarea de atunci a art. 7 din Constituție.

Să ne înțelegem.

Mai întâi afirmația că străinătatea n'are dreptul să se amestece în chestia evreiască, pentru că ea ar fi o problemă pur internă, este fundamental greșită. La 1878 congresul dela Berlin a recunoscut independența țării, cu anume rezerve

și condițiuni, printre cari figura în primul loc rezolvarea chestiei evreiești. Noi am acceptat atunci neatârănarea cu obligațiunile ce ni s'au impus de congres, — pe calea aceasta și din această pricină chestia evreiască a încetat de-a mai fi o problemă pur internă și a devenit o chestie internațională, — și asta, evident, nu din vina evreilor.

Să vedem acum întrucât evreii ar putea în adevăr fi socotiți ca trădători dacă ar accepta cetățenia de pe urma unei intervențiuni străine.

Mai întâi: cui s'a dat vreodată în această țară drepturi de bună voie și fără să fi fost nevoie de o presiune din afară?

Armenii au căpătat drepturile, impus de străinătate; țiganiii au fost desrobiți — și să se noteze, înaintea sătenilor — datorită tot unei intervențiuni străine; grecii, bulgarii, nemții, ungurii și toți străinii de rituri creștine, dela noi, au fost împământeniți dintr'odată, în puterea Convenției dela Paris. Ba ceva mai mult, — lucru care se ascunde la noi ca o rușine în familie — până și țăraniii au scăpat de iobăgie și au fost ridicați la rangul nominal de cetățeni, tot grație intervenției străine. Și pentru atâta lucru

s'a găsit cineva la noi, care să denunțe pe armeni, pe țigani sau pe săteni de trădare de neam? De ce dar și aici o excepție cu evreii? și cu ce drept poate veni azi un descendent de sătean, ajuns om liber, să acuze pe evreu de trădare, pentru că ar accepta drepturi impuse de străinătate, când chiar el — fiu sau cel mult nepot de fost iobag — își datorează libertatea și cetățenia tot unei intervențiuni străine?

Dar acuzările aduse evreilor nu se opresc aici. Antisemiții noștri ca și cei de-aiurea dispun de un bagaj voluminos de fleacuri veninoase, cu cari caută să justifice starea de inferioritate în care se găsesc evreii și cu ajutorul cărora tind să le perpetue starea de nenorocire în care au fost puși.

A le combate toate ar însemna să ne pierdem timpul și hârtia în discuții interminabile și cari n'ar duce la nimic. Totuși ținem să relevăm încă o acuzare:

Antisemiții pretind că evreii sunt niște simplii șarlatani, că nu fac nicăieri muncă utilă și producătoare; că ei servesc mai mult de intermediari și că duc, într'un cuvânt, o viață parazitară.

Argumentul acesta n'are absolut nici o valoare științifică. El își are originea într'o greșală — atunci utilă — a fisiocraților. Pe vremea lui Turgot și a d-rului Quesnay, agricultura Franței era într'un hal de jalnică decădere, din pricina stării mizerabile a țaranului. Ca să remedieze răul, fisiocrații au exagerat, intenționat sau nu, rolul agricultorilor atribuindu-le numai lor titlul de clasă producătoare, pe când celelalte pături sociale, mai puțin interesante atunci, au fost degradate la rangul de clase stipendiate. Antisemiții, cari se agată de orice calomnie colectivă, căci poate fi mai ușor aruncată în spinarea evreilor ca obște, și-au însușit teoria fisiocratică a claselor stipendiate și au aplicat-o a idoma victimelor lor mozaice. Azi însă teoria fisiocraților s'a dovedit de mult falsă. Ea nu se mai aplică nici unei pături sociale creștine; antisemiții au păstrat o însă ca o moaște, căci încă poate servi scopului lor de ponegrire a evreilor.

Dar dovada cea mai bună că evreii nu merită, ca pătură socială, calificativul de paraziti și că activitatea lor e absolut necesară societăților în mijlocul cărora trăesc, o putem trage din nu-

meroase împrejurări istorice. Așa, de pildă, în Veacul de mijloc, când a fost vorba de formarea orașelor, pretutindeni au fost atrași evreii, cărora li s'a acordat chiar un regim de favoare, cum aceasta s'a întâmplat de exemplu în Germania. La noi, în timpul crizei celei mari dela 1899-1900, când evreii începuseră să emigreze și când Moldova era amenințată să-și piardă populația ei urbană, guvernul n'a mai știut ce mijloace de împăciuire să întrebuițeze ca să pună un capăt cât mai grabnic exodiului ruinător de atunci. Or, dacă evreii ar fi fost în adevăr niște paraziți sociali, plecarea lor ar fi urmat să ne ducă la înflorire, iar guvernul, în loc să oprească emigrările ar fi trebuit neapărat să le încurajeze.

Dar logica antisemită e curioasă: ea nu iubește logica.

Rolul evreului ca factor social, e însă mult mai mare, rol pe care unii s'au încăpățânat în adevăr să-l ignoreze și din care pricină au avut căderi catastrofale. Istoria Spaniei și a republicilor italiene e, în această privință, cât se poate de sugestivă.

În adevăr, atâta vreme cât aceste State au

duc față de evrei o politică de îngăduință au progresat și au înflorit. De îndată însă ce persecuția a început și evreii au fost nevoiți să emigreze, au venit zilele grele, a început declinul. Werner Sombart, studiând fenomenul, se întreabă care e secretul că civilizația lumii s'a strămutat, la un moment dat, din basinul Mediteranei în cel al Marii Nordului. Explicația obicinuită a istoricilor că Anglia și Olanda sunt mai apropiate de America, nu-l sat'sface. El observă că Portugalia și Spania sunt mai apropiate de America decât Olanda, iar Genua, de pildă, e tot atât de depărtată de New-York ca și Londra. Adevărata explicație, după Sombart, e că din clipa în care italienii și spaniolii au început să persecute pe evrei, aceștia au trecut în Olanda și de acolo în Anglia, deplasând în acelaș timp centrul comercial și cultural al lumii din basinul Mediteranei în cel al Mării Nordului. Când dar evreii au putut schimba, cu activitatea lor, în așa măsură soarta lumii, mai poate sta în picioare învinuirea că oriunde vin, ei nu sunt decât niște simpli paraziți sociali?

Iată, dar, la ce se reduc calomniile antisemite și cu ce argumente se caută să se legiti-

meze suferințele de veacuri ale poporului de cea mai veche cultură și care are pe de-asupra și meritul de a fi dăruit lumii creștinismul. Și anti-semiții își dau pe deplin seama de valoarea armelor cu cari luptă împotriva evreilor. De-aceia, ca să le dea oarecare tărie și aparență de adevăr, au recurs la un mijloc foarte ingenios și foarte simplu. Ei solidarizează, la rău, pe toți evreii de pe tot globul, cu scopul de a ponegri pe toți cu fapta unuia. Când evreii dau vre-un om de seamă, meritele lui sunt numai ale lui, când trebuiesc în cele din urmă recunoscute; când se naște însă între ei vre-un monstru sau vre-un criminal, atunci monstruozițările și crimele lui constituiesc un stigmat al rasei și acoperă întreg neamul lui Israel. Ba unii anti-semiți merg chiar mai departe, ei împing lucrurile până acolo încât scindează pe unul și acelaș evreu. De pildă pentru Treitschke, Heine a fost german numai în orele lui de inspirație poetică; în restul vieții a fost evreu — pentru că acest rest al vieții lui Heine e pătat de unele scăderi și de câteva păcate urâte, cari în loc să fie exploatate numai contra lui, au fost puse în spinarea tuturor evreilor. Totuși au fost și

alți oameni mari, cu vicii înmiit mai urâte de cât ale lui Heine, de pildă Jean-Jacques Rousseau a fost complect amoral, iar Voltaire a fost izgonit dela două curți domnitoare pentru viciul oribil al cămătăriei. Cu toate acestea amoralitatea lui Rousseau n'a fost atribuită întregului canton de Geneva și nici aspra arghirofilie a lui Voltaire, poporului francez.

Tendința aceasta a antisemiților de-a solidariza pe toți evreii cu defectele personale ale unuia din ei, a contribuit fără îndoială la răspândirea unora din calomniile debitate contra lor, dar binele ce a rezultat din ea le-a servit infinit mai mult. Fiecare evreu în parte, dându-și seama că răul pe care l'ar putea face s'ar resfrânge asupra tuturor coreligionarilor săi, a devenit o ființă mai morală decât poate l'a făcut natura. Așa se explică de ce cronică scandaloasă și cea criminală au avut foarte rar de înregistrat vre-un monstru evreu.

III

Prevăd însă o obiecțiune, și de data aceasta foarte serioasă.

«Prea bine — mi s'ar putea spune — în țara românească pătura suprapusă, voind să exploateze singură pe săteni, a subjugat pe evrei; iar clasa de mijloc, abătută dela menirea ei socială, nu-și mai înțelege azi adevăratele ei interese de clasă, și în loc să fie unită cu evreii dela noi, a luat atitudine contra lor, — dar cum se explică antisemitismul de aiurea, antisemitismul din antichitate, care, orice s'ar zice, nu cunoștea organizația socială dela noi?»

Obiecțiunea e, după cum se vede, foarte serioasă, dar răspunsul la ea e pe cât se poate de simplu.

În primul loc ținem să observăm că în antichitate nu poate fi vorba despre o mișcare antisemită în sensul modern al cuvântului. Pretutindeni unde evreii au fost rău tratați, aceasta

s'a întâmplat în virtutea dreptului de război. Evreii au fost persecutați acolo unde au fost învinși. Or, aceasta nu e ceva specific lor, căci asta a fost soarta tuturor învinșilor, indiferent de rassa căreia au aparținut. Ba cunoaștem clase sociale, cari fără a purta ponoasele seculare ale neamului lui Israel, au fost totuși tratate mult mai cruț decât evreii: așa, de pildă, în Sparta exista o lege infamă, care dădea dreptul magistratului să ordone în fiecare an, la dată fixă, omorârea în secret, noaptea a tuturor iloților mai inteligenți. Instituția aceasta criminală și monstruoasă — un fel de pogrom antic — a căpătat numele de *kriptia* din pricina tainei desăvârșite care o înconjura. Pe de altă parte, Ateneu relatează în al său *Dipnosophistarum* că aceia dintre iloți, cărora natura li dase măreția de suflet și bunătatea de inimă de oameni liberi, erau condamnați la moarte». Dar infamia spartană nu s'a oprit aici, căci Tucidide arată că în timpul războaielor, spartanii recurgeau la ajutorul iloților, pe cari li înrolau. Pentru a i stimula, ei promiteau libertatea și drepturile cetățenești aceloră dintre dâșii, cari se vor fi distins în luptă. Vai de ilotul care a putut obține a-

ceastă distincție. Puțină vreme după aceea, guvernul Spartei a pus să-l asasineze.»

Se pot oare legitima aceste crime monstruoase pe vre-un «*vittio gentis*» al nenorociților iloți? Vaccaro, dela care am împrumutat citatele de mai sus, ne încredințează că spartanii comiteau acele crime «ca să-și asigure o viață parazitată în dauna iloților.» Altă explicație nici nu e cu putință, căci acești iloți nu se deosebeau absolut de loc de criminalii lor stăpâni. Și unii și alții erau greci, cu singura deosebire că pe când spartanii făceau parte din tribul doric, iloții aparțineau acheilor. De ce, dar, când e vorba de evrei, persecuția și nenorocirile lor seculare cată să fie imputată lor și nu călăilor lor? Aristotel, marele Aristot, legitimează sclavia pe legile naturei. El pretinde că însăși firea a predestinat pe sclavi să robească, prevăzându-i cu anume diformități fizice și morale. Azi nu s'ar mai găsi nimeni printre noi, care să dea dreptate marelui filosof, precum pe vremea lui nu se găsea nimeni, care să-l contrazică. Numai în ce-i privește pe evrei s'ar găsi încă mulți, cari să pretindă că sunt predestinați de natură să aibă o situație inferioară în societățile omenești.

După înfrângerea definitivă a evreilor de către împăratul Titu și după răspândirea lor în afară de Palestina, antisemitismul poate fi considerat ca născut. Dar nici atunci el n'a pornit din defectele congenitale ale evreilor, ci exclusiv din cauza poziției lor sociale.

În adevăr, toate popoarele de migrațiune prezintă același inconvenient și aduc aceleași pericole pentru societățile în mijlocul cărora se așează. Acești imigranți constituiesc de obicei o masă compactă, omogenă și cu aceiași ocupație, fie că se grupează după meserie, fie că ocupând același vid social, în alcătuirea unde vin, implicit trebuie să îndeplinească aceiași funcție socială. Istoria e martoră că toți năvălitorii au avut totdeauna și pretutindenii aceiași meserie. Hic-soși în Egipt au fost toți păstori, alte popoare au venit ca agricultori. La noi, de pildă, armenii au venit toți ca viticultori, de aceia se și explică marelă lor număr în locurile de podgorii; evreii au venit ca fabricanți de spirt și ca «orândari», cârciumari de țară; țiganii sunt mai toți muzicanți, fierari sau căldărari; italienii, cari ne sosesc, pot avea în țara lor orice meserie, la noi sunt flașnetari sau zidari; sârbii, veniți în țară

pe vremea tulburărilor balcanice, sunt toți lăptari; bulgarii vin toți ca zarzavagii. E principiul minimei rezistențe, care îi îndeamnă să ocupe funcțiile sociale vacante, constituindu-se astfel în categorie socială. Or, asemenea musafiri în stol strică totdeauna băștinașilor, produc un desechilibru social — și evreii, cari au pătruns în Statele europene, ba toți ca bancheri, ba toți ca negustori, ca meseriași sau cârciumari, evident că au ridicat nemulțumiri. Alți năvălitori au sosit de obicei cu «lancea și cu plugul», ca romanii; evreii, dezarmați de Titu, au venit numai cu plugul, — ba nici cu el — și în loc să fie calăi ca ceilalți năvălitori, au devenit pretutindeni victime.

Asta e explicația largă a antisemitismului; el rezidă în cauze sociale externe, nu în defectele de rasă ale evreilor.

Dacă trecem acum la popoarele moderne, europene, explicația obiectivă a antisemitismului e și mai ușoară și mai evidentă.

În adevăr, toate societățile europene au trecut — în drumul lor dela tiranie spre libertate — prin faze, dacă nu chiar identice, apoi în orice caz foarte asemănătoare; în deosebi faza, care a

dat naștere chestiunii evreiești e aproape identică la toate.

Să mă explic.

Feodalismul era stăpânirea politică prin stăpânirea solului. Nobilimea a guvernat pretutindeni în virtutea deținerii pământului. Or, odată cu reluarea comerțului pe uscat cu Orientul, după creștinarea lui Ștefan-cel-Sfânt al Ungariei și mai cu seamă după descoperirea Americilor, a început să se reverse asupra Europei un nou fel de bogăție, încă necunoscut dela căderea Romei: bogăția mișcătoare.

Aristocrația a văzut atunci cu groază cum se întemeiază și se întărește o nouă clasă socială, care formula, din ce în ce mai amenințătoare, pretențiuni de guvernare. Lupta n'a putut fi evitată, și foarte curând burghezia intră în conflict deschis cu nobilimea. În fruntea aristocrației, ca cea mai mare proprietară de nemiscătoare și ca direct interesată la menținerea vechei stări de lucruri, se găsea biserica catolică. Folosindu-se de o pauză în această uriașă pulsație, pauză intervenită din cauza închiderii drumurilor spre Indii de către sarasini, biserica ia atitudine fațășă contra burgheziei și vreme de

un veac — groaznicul secol al XV-lea — ea răspândește teroarea în toată Europa cu ajutorul inchiziției. Intervenția bisericii se legitima mai cu seamă pe aceia că pretutindeni erezia a mers mână în mână cu comerțul, iar primul eretic, Bérenger, a fost produs de bâlciurile din Champagne.

Or, primii și cei mai de seamă deținători ai numerarului din acea vreme erau evreii, goniți de la stăpânirea pământului. De-aceia primele victime ale inchiziției — instituție anti-burgheză prin excelență — au fost evreii, față de cari exista și scuza că nu sunt nici creștini. Teroarea bisericii a ținut exact un veac, timpul necesitat pentru descoperirea noului drum către Indii — adică descoperirea Americii. Năvala metalelor prețioase a fost atunci atât impetuoasă încât erezia s'a transformat în schismă, iar biserica a fost definitiv doborâtă. Acum lupta nobilimei contra burgheziei ia un caracter pur lumesc; iar goana contra evreilor s'a transformat și ea, din ură religioasă în antisemitism laic.

Iată dar explicația antisemitismului în Europa apuseană aproape identică cu cea dela noi. Și acolo el purcede din lupta deținătorilor de pământ, cari se tem că pierd frânele guvern-

lui, contra deținătorilor de numerar, cari pretindeau guvernul. Evreul gonit dela proprietatea pământului și împins către ocupația, socotită atunci rușinoasă, a comerțului de bani, era de fapt cel mai mare deținător al numerarului și aliatul firesc al burgheziei, în război cu aristocrația. Iar ca dovadă că antisemitismul e în adevăr, una din formele urei contra bunurilor mișcătoare și una din fețele luptei anti-burgheze, este faptul că pretutindeni unde a reușit burghezia contra nobilimei au triumfat și evreii. Prima victorie a burgheziei în Europa a venit odată cu reușita Revoluției franceze, și în adevăr ea încetățânește pe evrei; în celelalte țări evreii au căpătat drepturile paralele cu întronarea burgheziilor respective, — atât e de adevărat că evreul a fost persecutat, nu ca evreu, ci în calitate de laț de deținător al numerarului, în calitate de burghez.

În țara românească burghezia n'a triumfat pe deplin nici până în ziua de azi; de aceea am și rămas ultima țară din Europa în care evreii nu sunt cetățeni.

Reformă agrară a însemnat în adevăr și la noi înfrângerea boerimei feudale, dar cum noi sun-

tem o țară exclusiv agricolă, în care singura bogăție este pământul, clasa cea nouă de proprietari în loc să devină o adevărată burghezie, adică cu puterea ei politică bizuită pe capitalul mobilier, a degenerat într'o clasă agrariană, care deține, întocmai ca în Veacul de mijloc, puterea politică în virtutea deținerii solului. Din această pricină ea, doborând boerimea, a păstrat totuși vechea dușmănie a acesteia contra adevăratei burghezii.

Acesta e la noi neo-feodalismul, care a îndrituit pe d. Dobrogeanu-Gherea să scrie *Neo-lobăgia*.

Or, și la noi principalii deținători ai bunurilor mișcătoare sunt tot evreii. Iată dar cum același cauză, care a generat antisemitismul apusean, a produs și pe al nostru. Acolo însă, cauza aceasta a încetat de mult și de-aceia a dispărut și antisemitismul oficial, antisemitismul de Stat. La noi ea încă persistă și de-aceia am rămas singura țară din lume în care evreii mai sunt goși de drepturi, și în care cetățenia e socotită ca un privilegiu și nu ca o datorie.

Iată dar, cum în chip fatal, organic trebuie să ne întoarcem de unde am pornit, iar concluzia noastră că problema evreiască nu e decât unul din aspectele chestiei agrare se impune cu atât mai multă evidență, cu cât aprofundăm mai mult problema.

E așa dar lucru cert că evreii sunt ținuți la noi într'o situație socială inferioară numai ca să se asigure celor 1500 de mari proprietari monopolul exclusiv al stoarcerei satelor și al guvernării Statului.

Și face ?

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Țara noastră a pierdut imens, și din punct de vedere extern și din punct de vedere intern, din pricina nerezolvirii chestiei evreiești.

În adevăr, nerespectarea art. 44 din Tratatul dela Berlin ne știrbise aproape neatârănarea noastră de Stat independent. Eludarea vinovată a acestui tratat ca și înscrierea meșteșugită a strâmtului art. 7 din Constituție, ne-au atârnat timp de 40 de ani ca o ghiulea de picioare și ne-au împiedicat mersul ascendent.

O reabilitare a României față de Europa se impune. Și țara noastră a simțit de mult nevoia

imperioasă de a se vedea absolvită de o vină, care
 i-a fost mereu scobită înainte și care timp de pa-
 tru decenii a pus-o într-o situație internațională
 de inferioritate față chiar de Statele Balcanice.
 Odată ce ne vom scoate noi și ne calușul
 chestiei evreiești din gură, — vom fi liberi să
 vorbim așa cum ne dătează interesul. Dacă
 timp de patruzeci de ani Europa n-a intervenit
 cu toată energia ca să ne impună respectarea
 art. 14 din Tratatul de la Berlin, apoi n-a făcut-o,
 nu pentru că n'a putut, ci pentru că n'a voit,
 căci de pe urma situației echivoce în care ne
 puseserăm, această străinătate a tras cele mai
 mari foloase și ne-a putut face totdeauna șah-
 rajul pe care i dorea.

Pricina aceasta de inferioritate a țării noastre
 trebuie să dispară, păcatul în care am căzut în
 1879 de gustul și pentru interesele câtorva sute
 de mii de proprietari, trebuie să șteargă din legislația
 noastră. Numai așa vom putea în fine ridica se-
 năni capul față de străinătate.

Din punct de vedere intern, rezolvarea chesti-
 iei evreiești ne-a făcut un rău și mai mare. În
 adevăr, s'au votat la noi sute de legi contra
 străinilor, dar că în realitate erau îndreptate

numai împotriva evreilor. Ce au devenit acele legi? Se aplică ele? Fără îndoială că nu, căci dacă ele s'ar aplica cu adevărat, n'ar putea exista în țara românească un singur evreu — totuși evreii trăesc, ba unii trăiesc chiar foarte bine.

Legile acestea, multe căzute în desuitudine, constituiesc totuși o armă teribilă de exploatare în mâinile administrației. Pe baza lor evreii — și în deosebi cei din nordul Moldovei — sunt exploatați până la sânge. A menține și acum pe evrei în situația mizeră în care se găsesc, ar însemna să perpetuăm cangrena, care a corupt întreaga noastră viață de Stat.

Știm însă că orice argumente s'ar aduce în sprijinul rezolvării chestiei evreiești, ea nu va căpăta o soluție sinceră, largă și definitivă, oricare ar fi modificările ce s'ar aduce Constituției, căci atâta timp cât a fi cetățean va însemna să poți exploata direct pe săteni și indirect Statul, cetățenia va fi un mărghăritar rar, iar evreii vor fi socotiți drept «aceia» despre care Mântuitorul a spus că nu se cuvine să li se arunce mărghăritare...

De-aceia, democratizați țara ca să *puteți*

rezolva chestia eyreiască sau anticipați și rezolvați în chip sincer chestia eyreiască ca să *trebuiască* să democratizați țara.

Și Mucius Scaevola și-a tăiat podul de întoarcere, — iar Roma a crescut...

BCU Cluj / Central University Library Cluj